

Dosentti (FT) Ismo Björn

Joensuu 29.11.2019

Itä-Suomen yliopisto

Karjalan tutkimuslaitos

ismo.bjorn@uef.fi

044 0494 851

Lausunto

Kaivoslaki Nyt – Lakialoite kaivoslain muuttamiseksi

VN/428/2019

Kiitän eduskunnan talousvaliokuntaa mahdollisuudesta antaa lausunto kaivoslain muuttamisesta ja esitän seuraavan.

Kaivos on nykyisellään epävarmuutta aiheuttava uhka. Pelot kaivoksen pilaamasta löylyvedestä eivät Suomesta hälvene, ellei kaivostoimintaa säädellä ja valvota nykyistä tehokkaammin. Maaperän rikkauksien kuten malmien, mineraalien ja myös puhtaan veden omistajat ovat maanomistaja ja valtio, mutta näiden aarteiden käytön korvausten saajina tulisi olla myös kunkin löydöksen lähin vaikutusalue ja alueen muut hyödyntäjät, erityisesti kunta, koska käytön pitkäaikaiset ja tulevaisuuteen vaikuttavat haittavaikutukset kohdistuvat paikallisesti. Lisäksi maanomistajista yhä suurempi osa asuu muualla, kuin missä he omistavat maata. Kaivoksesta saatava lyhytaikainen hyöty kohdistuu kaivostoimijoille ja valuu ulkomaille ja asutuksen keskittymisen myötä aiempaa selkeämmin Etelä-Suomeen.

Kaivos ei lisää pitkäaikaisesti elinvoimaisuutta niillä alueilla, joissa kaivostoimintaa pääsääntöisesti harjoitetaan, ja joihin jatkuva epävarmuus kohdistuu. Haitat ovat paikallisia ja ne myös säilyvät, mutta kaivoksen voitot vähemmässä määrin. Kaivoksesta saatava hyöty paikalliselle elinvoimaisuudelle ei ole pysyvää, eikä edes kovin selvää. Kaivoksia puolletaan usein aluepoliittisin perustein ja esille nostetaan työllistävyys. Käytännössä ammattitaitoinen työvoima tulee alueen ulkopuolelta. Työntekijät eivät asetu kaivospaikkakunnalle. Tuotantoon perustuvat kannattavuuslaskelmat eivät huomioi kaivosten haittavaikutuksia.

Metallit ja muut luonnonvarat hyödynnetään nykyisellään lähes ilmaiseksi. Erilaisten varaus-, etsintä- ja louhintamaksujen sekä kaivosyhtiöiden louhittujen malmien arvoon perustuvan verotuksen kautta saatavien korvausten anti on suunnattava erityisesti niiden alueiden hyväksi, jotka toiminnan

seurauksista tulevat väistämättä kärsimään. Saatavan korvauksen on riitettävä kustantamaan ennallistaminen ja muut jälkityöt sekä niiden valtiolle aiheuttamat valvontakustannukset kauas tulevaisuuteen ja lisäksi ilman pelkoa vastuullisen toimijan konkurssista tai vastuunpakoilusta.

Nykyisellään kaivostoiminta vaatii vettä, käyttää vettä ja pilaa vettä. Puhtaat pinta- ja pohjavedet ovat suomalaisille ja koko ihmiskunnalle lopulta tärkeämpiä kuin maaperästä saatavat mineraalit. Kaivos hyödynnetään kerran, mutta esimerkiksi kansallisena menestystarinana pidetty Outokumpu on näyttänyt toteen, että vesistövaikutukset eivät kaivostoiminnan loppumiseen pääty, vaan kaivoksen aiheuttama pinta- ja pohjavesien pilaaminen vaikuttaa yhä laajalla alueella ja hamaan tulevaisuuteen. Outokummun tapaus myös osoittaa, kuinka saastuttaja ja sen velvoitteiden kulloinenkin perillinen ovat pyrkineet sovituista korvauksista yksipuolisesti eroon. Malmi on loppu, mutta saunavettä et järvestä nosta, etkä pihakaivostasi vettä juo.

Kaivosteknologioissa on puhuttu mahdollisuuksista päästä suljettuihin järjestelmiin, mutta tähän ei ole päästy, joten kaivokset käyttävät edelleen vesistöjä viemäreinään. Kestävä kaivostoiminta on jo lähtökohdaltaan mahdottomuus, mutta kaivosten ympäristövaikutuksia on kunkin toimijan pyrittävä aktiivisesti vähentämään. Sovituista korvauksista on pidettävä kiinni. Vahingon kärsijän ei pidä joutua peräämään oikeuksiaan.

Kaivostoimintaan liittyvässä epävarmuudessa on kysy kaivosvaltausten, -toiminnan ja kaivosten jälkiseurausten kestoista sekä samaan aikaan kaivoksiin liittyvästä viranomais- että toimintakielestä. Epävarmuuden aika on valtausten ja malminetsinnän suhteen kohtuuttoman pitkä, joten tarkkoja aikatauluja on pidettävä parannuksena.

Kaivoskeskustelu ei ole nykyisellään demokraattista. Maanomistajat ja kansalaiset kokevat kuulemistilaisuudet pelkkinä kaivosyhtiöiden tiedotustilaisuuksina ilman todellista vaikutusvaltaa. Kaivosten ympäristö- ym. vaikutusten arvioinnit ja muut selvitykset ovat vaikeaselkoisia. Lisäksi paikallisissa pienessä yhteisössä ystävyyttä ja ihmisten kanssa toimeen tulemistä pidetään kaivosta tärkeämpänä, ja kaikki eivät halua julkisesti ottaa kantaa kaivoshankkeisiin, varsinkaan eri mieltä olevien kanssa. Vaikutusarvioinnissa pääpaino annetaan fyysisille ja mitattaville vaikutuksille, joten koko kaivoksesta käytävä keskustelu jämähtää käytännössä insinööritieteiden käsitteiden ymmärtämisen sekä lakitekstien vaikeaselkoiselle tasolle. Suomessa harjoitettu kaivostoiminta on pääosin kansainvälisten suuryritysten ja niiden Suomessa toimivien apunimikkeiden hallussa, joten toimintakieli usein englanti. Kaivosalalla ei voida puhua avoimesta toimintakulttuurista. Kielen ohella kaivosyritysten omistussuhteet ovat kiemuraisia.

Kaivoskeskustelussa on hyvä tiedostaa, että kullakin paikalla on monimerkityksellinen tausta. Yksikään alue, jonne kaivostoimintaa suunnitellaan ei ole pelkkä mäki, kangas tai suo, vaan jokaiseen paikkaan liittyvät sosiaalis-kulttuuriset ja emotionaaliset ylisukupolviset merkitykset. Näiden seikkojen vuoksi paikallistasolle ja kunnan itsehallinnolle on annettava oikeaa painoarvoa kansainvälisten kaivosyhtiöiden lupausten rinnalle. Kuntalaisten ja kunnanvaltuutettujen päätösten tulee olla todellista julkista harkintaa, eivätkä ne saa olla pelkkiä muutoseikkoja hallinnon proseduureissa.

Kaivos vaikuttaa laajalti ympäristössään. Kaivokset tarvitsevat tietä, sähkölinjoja, varastoalueita sivukiville ja tarvikkeilleen sekä erilaisia palveluvarustuksia asuntoineen. Kunnille asettuu paineita vastata kaivoksen tulon asettamiin vaateisiin. Palveluiden ja muiden tarpeiden käyttö ovat tilapäisiä. Kaivos toimii lyhyen aikaa, mutta se säteilee laajasti. Rikastamo voi olla kokonaan eri paikkakunnalla kuin kaivos. Näin on esimerkiksi Polvijärven tapauksessa, jossa Kylynlahden kaivoksesta louhittava malmi kuljetetaan rikastettavaksi 43 kilometrin päähän Kaavin kuntaan Luikonlahden rikastamolle. Paikallisten kuntien kannalta kaivostoiminta aiheuttaa yllättäviä kuluja. Jo pelkästään kaivoksen vaatima tieverkko siltoineen vaatii rahaa, joka on poissa kunnan muusta toiminnasta. Polvijärvellä kunta on joutunut järjestämään ylimääräisiä koulukyytejä lasten koulutien muuttuessa malmikuljetusten vuoksi turvattomaksi. Kaivos, jonka odotettiin tuovan kuntaan uusia asukkaita ja hyvinvointia, on aiheuttanut kuntatalouteen ennalta-arvaamattomia kustannuksia. Kaikille kuntien satsauksille ei löydy kaivostoiminnan loppumisen jälkeen enää käyttöä. Kaivoksen lyhytaikaisella olemassaololla ei lopulta ole aluetalouden näkökulmasta merkitystä – se saattaa jopa köyhdyttää kuntaa, vaikka toisin oli kuviteltu. Nyt korostuvat (yhtiöiden) vastuu suhteessa ympäristöön ja samaan aikaan (valtion) aluepolitiinen vastuu, kun palkkatulot ja niiden verokertymät kullakin kaivospaikkakunnalla äkillisesti loppuvat kaivostoiminnan päättyessä.

Päätöksiä tekevän valtion vastuu on kaivosasioissa tärkeä. Kaivoslaissa kyse on paljon niistä ehdoista, joilla kansainvälinen pääoma toimii Suomessa sijoittajilleen rahaa louhien. Hyödynnettävien ja valmiiksi löydettyjen malmien ohella kaivosyrityksiä Suomeen houkuttelee vallitseva yhteiskuntarauha, valmis infrastruktuuri, tila toimia ja vesi. Nyt on paikka määritellä kaivosyhtiöille ympäristö- ja yhteiskuntavastuut selkeästi ja paikallisesti kohdistaen ja tulevaisuutta ajatellen. Tässä on paikka vahvistaa valtion yleistä etua palvelevaa hallintakäytäntöä.

- Kaivoshankkeille on saatava tarkat aikataulut ja päästöille selkeät raja-arvot. Näistä on pidettävä kiinni, eikä ylityksiä tule sallia.

- Aikataulujen muutoksista ja lupaehtojen ylityksistä on yrityksille määrättävä tuntuva sakko ja tarvittaessa on koko hanke keskeytettävä.
- Valtion roolia ja samalla kansalaisten luottamusta viranomaistoimintaan on syytä vahvistaa.
- Ennen kaivostoiminnan aloittamista on saatavan varmistus kaivosalueen ennallistamisesta ja sen jälkeen tapahtuvasta valvonnasta. Samalla on varauduttava teknisen kehityksen tulevaisuudessa tarjoamiin mahdollisuuksiin ympäristön tilan parantamiseksi pelkän jätteen kapseloinnin sijaan.
- Kaivoslain muutoksessa on mahdollisuus vahvistaa ympäristöviranomaisten lupa-, arviointi-, tutkimus- ja valvonta-asiantuntiresursseja. **Tarvittavat resurssit on syytä periä suoraan kaivosyrityksiltä.**